

GESCHIEDENIS VAN DE UURWERKMAKERSKUNST IN FRIESLAND

NANNE OTTEMA

MUSEUM HET PRINCESSEHOF TE
LEEWARDEN

GYSBERS & VAN LOON
ARNHEM 1981

ISBN 90 6235 040 2
ongewijzigde herdruk der uitgave van 1948

HOOFDSTUK IX.

De staande-klokmakers te Grouw.

Grouw, de hoofdplaats van de Grietenij Idaarderadeel, is in de 18de eeuw een bij uitstek belangrijk centrum van klokmakerskunst geweest (119). Reeds in 1726 bloeide deze klokkenindustrie hier (120)

Er werd toen geld verdiend in Grouw met de kofvaart en aanverwante industriën en er was een kapitaalkrachtige burgerstand, de onmisbare factor voor de noodige luxe.

Johannes Andries was de oudste klokmaker, dien ik hier heb kunnen vinden. In October 1759 wordt hij in het gemeentearchief vermeld als „J o h a n n e s Anders, meesteruurwerkmaker tot Grou, getrouwt met Anderske Clases". Het huis, dat ze te Grouw bewoonden, is nog kenbaar door de gevelsteen, waarop hunne voorletters I. A. en A. K. zijn geplaatst ter weersijden van een klok, benevens het jaartal 1764.

De oude gemeente-secretaris van Idaarderadeel, nu wijlen de heer B. Gorter, was in 1923 in het bezit van een, uit oud Grouwster bezit stammende, staande klok, waarin door Johannes Andriessen een speelwerk met drie wijsjes was aangebracht, zooals blijkt uit een binnen in de klok geplakt briefje. Het oorspronkelijke uurwerk is, volgens het opschrift op de wijzerplaat, van den Amsterdam-schen klokmaker Lourens Eichelaar, doch het speelwerk is, zooals ook uit de geheele constructie blijkt, later daarin door onzen Grouwster meester aangebracht.

De Grietman van Idaarderadeel Cornelis van Scheltinga, die toen met zijn vrouw Aurelia Aletta van Haersma het buiten Friesma-State te Idaard bewoonde, bestelde volgens zijn dagboek 4 April 1764 „een staant speelwerk bij Johs. Andries". (121)

Van hem is nog een staande klok bewaard gebleven, die met de Bisschopcollectie een vaste plaats in het Friesch Museum heeft verkregen. De kast ervan is met notehout belegd, de wijzerplaat wijst uur, minuut, seconde, dag, datum en maanstanden aan.

Ook vond ik zijn naam op de wijzerplaat van een tafelklokje destijds bij den uurwerkmaker P. Miedema te Leeuwarden, blijkens de toegevoegde inscriptie later door zijn zoon veranderd.

Deze zoon Klaas Johannes Andries e(n) werd in

1761 te Grouw geboren en trouwde er in 1782 met Andriesje Jans van Riesen. Ook van hem zijn verscheidene klokken bewaard gebleven. Zoo was een tafeluurwerk van hem, door Jhr. J. C. van Cammingha, wonende op Wiarda-State te Goutum, ingezonden op de Historische Tentoonstelling van 1877 (122) en kwam een

staande klok van hem voor op de veiling gehouden bij Frederik Muller 15—18 October 1918. (123) De kast was met notewortel belegd. De wijzerplaat wees uren, dagen, maanden en standen van de maan aan. Het speelwerk was ingericht voor zes wijsjes.

Een staande klok in mahoniehouten kast in Lodewijk XVI stijl, met uur, minuut, seconde, dag, datum en maanstanden aanwijzing, met slag op de heele en halve uren zonder speelwerk van K. J.

Andriesen was in 1923 in bezit van Mevrouw de Wed. J. Wigersma-Dijkstra. Deze klok was waarschijnlijk afkomstig van den heer Age Ypes, in het begin van de 19de eeuw graankoopman op het Vliet en lid van de Vroedschap van Leeuwarden.

Mevrouw de Douairière van Harinxma thoe Slooten-van Geertsema te Leeuwarden is in het bezit van een tafelklokje van Klaas Johannes Andriesen.

Wijlen de Heer G. P. Cath, oud-apotheker te Leeuwarden, was in het bezit van een staande klok met datum, maand en maan in Louis XVI stijl gesigneerd: „Klaas Johs. Andriessen". In 1787 werkte hij voor de Rekenkamer van Friesland: „Is geliquideerd de Reekeninge van Claas Johannes Andriessen wegens het uurwerk op de Raadkamer van het Collegie ad. f 250."

Met Johannes Klazes Andries (n) is, blijkbaar het derde geslacht in deze familie, de zoon, de vader in diens uurwerk-makerij opgevolgd. In een register, waarin van het overlijden van verschillende Grouwsters aantekening is gehouden en waaruit door mij meerdere overlijdens-data van klokmakers werden overgenomen (124) vond ik zijn overlijden in 1820 vermeld met de toevoeging, dat hij Meester uurwerkmaker was.

In 1923 heb ik twee binnenwerken van horloges machtig kunnen worden, waarop de inscriptie voorkomt Johs. K. Andriesse te Grouw. Nu gebeurde het in den lateren tijd hoe langer hoe meer, dat de horlogemaker, die er zijn naam op liet graveeren, niet de maker, doch slechts de verkooper van het bewuste horloge was. Andriesse heeft echter op het eene werk bijgevoegd No. 16 en op het andere No. 17. Mijns inziens heeft hij hiermede willen aangeven, dat de bedoelde horloges resp. het 16de en 17de exemplaar geweest zijn door hem vervaardigd en is hij dus zeker de maker van die horloges geweest. Beide zijn versierd met geëmailleerde wijzerplaten, waarop een muse of andere vrouwenfiguur. Ik moest in 1923 in het midden laten of Johannes Klazes Andriesse(n) ook klokken had gemaakt. In 1946 vernam ik, dat bij Dr. W. Kuipers te Leeuwarden, een staande klok met het adres van Johannes Andries stond. Deze klok, in mahoniehouten kast, is voorzien van datum, maand en maanstanden. Ik durf niet uit te maken, of deze klok van de grootvader of de kleinzoon is. Ook de Gemeente Harlingen is sinds 1945 in het bezit van een staande klok in eiken kast in Louis XVI stijl, op de wijzerplaat waarvan voorkomt Joh. K. Andriesse te Grouw.

Ik vermoed, dat deze laatste staande klok gemaakt is door den derden klokmaker in dit geslacht.

Er was in de vorige eeuw geen ingezetene van Grouw van eenig gewicht, die niet in het bezit was van een staande klok van Grouwster maaksel. Nu de meeste exemplaren van daar verdwenen zijn, zou het wel van belang zijn, dat een oude klok van een der Grouwster uurwerkmakers aan de Gemeente vermaakt wierd onder conditie, dat deze klok het nieuwe Gemeentehuis te Grouw zou versieren.

Tot een andere familie van klokmakers te Grouw behoorde Rinse Durks, die reeds voor 1750 werkzaam geweest moet zijn en in 1787 overleed. Van hem wordt een stoeltjesklok bewaard in het Friesch Museum. (125) Dit stuk onderscheidt zich van de meeste

andere dezer klokken, doordat de wijzerplaat niet beschilderd is, doch van glad koper en naast het uur, de datum en de standen van de maan aanwijst. De klok is voorzien van slag- en wekkeruurwerk. De klokmaker Sipke Rinses, van wien een staande klok, gedateerd 1792, in het bezit was van nu wijlen den heer L. G. Lijkles van Grouw, is vrij zeker een zoon van hem. Aan het uurwerk van deze klok is een mechaniek verbonden met molens, schepen, visschers enz., iets soortgelijks als bij vele 18de eeuwse Hollandsche klokken voorkwam. Sipke Rinses overleed te Grouw in 1830.

Een Grouwster klokmaker, van wien verscheidene werken konden worden nagespoord, is D o u w e J e l l e s T a s m a, die in 1753 geboren, in 1845 te Grouw overleed. De antiquair S. van Messel te Leeuwarden bezat van hem een staande klok in mahoniehouten kast in Lodewijk XVI stijl, aangevende uur, minuut, seconde, datum, dag en maanstanden. De wijzerplaat is gemerkt „D. I. Tosma, Grouw 1803". (126)

Een andere staande klok met notehouten kast kwam voor in de veiling bij Frederik Muller d.d. 28 November—4 December 1911 (127) en een tafclklok in zwarte kast met verguld brons in de veiling Mak van 19 December 1922. (128) Laatstgemelde klok gaf uur, dag, datum en maanstanden aan en was onder de wijzerplaat beschilderd met een landschap met molens. Ook wordt een klokje met een mechanieken visscher van hem vermeld door den heer Hofer. (129)

Gelukkig is ook het Friesch Museum in het bezit van een staande klok van Douwe Jelles Tasma, terwijl ik op Harinxma-State te Beetsterzwaag een notehouten tafclklokje vond, geteekend: D. J. Tasma a Grouw.

In het bezit van de Gemeente 's Gravenhage bevindt zich een staande klok, afgebeeld in het plaatwerk over Hollandsche meubelkunst, in 1922 bij Nijhoff in den Haag uitgegeven (130) en volgens opgave aldaar geteekend „Tosma Grouw".

Volgens opgave van den toenmaligen Directeur van den dienst voor Kunsten en Wetenschappen in den Haag, Dr. H. E. van Gelder, bestaat er echter geen stijlharmonie tusschen het oude uurwerk en de nieuwe notehouten kast. Was degeen, die de nieuwe kast om het uurwerk maakte, beter op de hoogte geweest van den tijd, waarin de werkzaamheid van Tasma viel, dan had hij zeker den onder Lodewijk XVI in de mode zijnden stijl gevolgd en had hij het in Tasma's tijd meer geliefde mahoniehout in plaats van notehout gebruikt.

M. O. C u i j p e r u s was eveneens klokmaker te Grouw. Hij trouwde daar in 1797 en overleed er in 1830. Van hem kwam een staande klok voor op de meergenoemde Historische tentoonstelling van 1877. (131)

In de eerste helft der 19de eeuw woonden te Grouw nog verscheidene Meester uurwerkmakers en uurwerkmakersgezellen, doch dit was toch de tijd, dat ook hier dit kunstzinnige ambacht teniet ging. Zoo vond ik in het begin der 19de eeuw nog als meester uurwerkmaker vermeld Klaas Johannes Tempel, van wien mij echter geen enkel werkstuk bekend is.

Van der Aa (132) vermeldt in 1842 nog twee klokmakerijen aldaar, doch werkstukken uit dien tijd zijn mij niet voorgekomen. Hoogstens werden daar toen alleen nog maar de eenvoudige stoeltjes- of staartstukklokken gemaakt en uurwerken hersteld. Omstreeks 1855 werd ook aan het kwijnend bestaan dezer klokmakerijen, met het overlijden der respectieve eigenaars Johs. Sj. Binnerts en Willem S i e u w e s van D i j k, een einde gemaakt.